

STOSUNEK SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO DO AGRESJI ROSYJSKIEJ NA UKRAINIE W ŚWIETLE BADAŃ SOCJOLOGICZNYCH

ATTITUDES OF POLISH SOCIETY TOWARDS RUSSIAN AGGRESSION ON UKRAINE. RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki wybranych badań na temat postaw społeczeństwa polskiego wobec agresji rosyjskiej na Ukrainie, dotyczących poczucia zagrożenia związanego z konfliktem oraz poparcia dla różnych form pomocy i jej skali. Dane empiryczne służą przedstawieniu zmian opinii w trakcie trwania konfliktu. Ogólne pytanie badawcze postawione w artykule odnosi się do skali i kierunku zmian postaw społeczeństwa polskiego w trakcie trwania konfliktu. Testowaniu poddano dwie hipotezy. Pierwsza z nich zakłada, że przedłużający się konflikt i jego konsekwencje będą skutkowały znaczącym zmniejszeniem poziomu wsparcia dla pomocy udzielanej Ukrainie. Hipoteza konkurencyjna zakłada, że w miarę trwania agresji rosyjskiej postawy solidarności i pomocy Ukrainie pozostaną niezmiennie lub w miarę trwania wojny będą się umacniać i ugruntowywać. Wyniki badań ukazują, że prodemokratycznym i emancypacyjnym działaniom społeczeństwa

ukraińskiego towarzyszy wzrost sympatii dla Ukraińców w Polsce. Poparcie dla różnych form pomocy na rzecz Ukrainy w społeczeństwie polskim na tle krajów europejskich jest szczególnie wysokie. Polaków wyróżnia zwłaszcza akceptacja dla pomocy wojskowej (dostawy sprzętu i uzbrojenia). Jednocześnie po ośmiu miesiącach trwania konfliktu można zaobserwować niewielkie spadki deklaracji wsparcia dla Ukrainy. Zmniejsza się zwłaszcza akceptacja dla przyjmowania i pobytu uchodźców wojennych, choć nadal większość Polaków opowiada się za tą formą pomocy. Mimo że społeczeństwo polskie nie jest jednomyślne, dane pozwalają na obronę twierdzenia, iż rosyjska agresja w Ukrainie wywołała w większym stopniu efekt mobilizacji i przyczyniła się do integracji wobec zagrożenia, niż spowodowała odwrotny skutek.

SŁOWA KLUCZOWE

nastroje społeczne, postawy, społeczeństwo polskie, wojna na Ukrainie

WPROWADZENIE I KONTEKST TEORETYCZNY ANALIZOWANYCH DANYCH

Historycy uważają, że właściwą wagę wydarzeń można ocenić dopiero z dalszej czasowej perspektywy, jednak już dziś – na podstawie toczących się debat, ale również zmian, jakie zachodzą w przestrzeni życia publicznego – można uznać, że agresja rosyjska na Ukrainę w sposób istotny wpłynęła zarówno na europejską, jak i polską rzeczywistość. Wybuch pełnoskalowego konfliktu militarnego stanowi punkt zwrotny i zmusza do rewizji sposobu myślenia o bezpieczeństwie w skali Europy i świata. Zmiana dotyczy zarówno sfery makro: relacji międzynarodowych, polityki i gospodarki, odciska też swoje piętno na poczuciu bezpieczeństwa osobistego większości Polek i Polaków. W niniejszym artykule zostały przedstawione wybrane wyniki badań dotyczących różnych aspektów postrzegania konfliktu na Ukrainie przez polskie społeczeństwo. Z uwagi na przeglądowy charakter tekstu autor posługuje się syntezami i przedstawia podsumowania, ale w przypadku szczególnie interesujących kwestii odwołuje się bezpośrednio do danych. Poglądy mieszkańców Polski zostały zestawione z opiniami obywateli i obywaterek innych krajów Unii Europejskiej.

Mimo że niniejszy artykuł dotyczy opinii społecznych, to ich kontekstem jest rzeczywistość kulturowa, polityczna i gospodarcza, w związku z czym warto w syntetyczny sposób wymienić zjawiska, wydarzenia i procesy, które nastąpiły po 24 lutego 2022 r., oraz nakreślić wpływ, jaki mogły mieć na nastroje społeczne. Agresja na Ukrainę miała konsekwencje widoczne w rozmaitych obszarach życia społecznego w wieloraki sposób oddziałujące na społeczeństwo. Autor chciałby skupić uwagę szczególnie na trzech z nich. Pierwsza – to wywołane przez wojnę pogorszenie sytuacji ekonomicznej: wzrost cen nośników energii i związana z nimi inflacja. Druga – to pojawienie się dużej liczby uchodźców z ogarniętego wojną kraju. Trzecia – to wzrost obaw o bezpieczeństwo, przejawiający się m.in. w strachu przed konfliktem zbrojnym między krajami NATO a Rosją, użyciem przez tę ostatnią broni masowego rażenia czy potencjalnym skażeniem radioaktywnym w wyniku związanego z działaniami wojennymi uszkodzenia infrastruktury ukraińskich elektrowni atomowych. Dostrzec można, że każda z tych kategorii osobno, a zwłaszcza ich synergia, mogą mieć silny wpływ na nastroje społeczne. Jednak konsekwencje i kierunek tego wpływu pozostaje niejednoznaczny. Według teorii racjonalnego wyboru oddziaływanie wymienionych powyżej czynników powinno skutkować wśród „zwykłych Europejczyków” wzrostem poparcia dla postulatów jak najszybszego zakończenia wojny, nawet kosztem wymuszenia ustępstw terytorialnych i politycznych ze strony Ukrainy, których beneficjentem byłaby Rosja. Na taki efekt psychologiczny niewątpliwie liczyli i nadal liczą rosyjscy przywódcy. Jednakże taka hipoteza nie uwzględnia zarówno pełnego spektrum racjonalności, jak i procesów grupowych. Poparcie dla wymuszenia częściowej kapitulacji Ukrainy za cenę pokoju jest bowiem zyskiem jedynie krótkoterminowym, który w dalszej perspektywie czasowej może przynieść zależność całej Europy od Rosji i konieczność poddania się jej dyktatowi energetycznemu, politycznemu i militarnemu.

Na poziomie osobniczym sytuacja zagrożenia może wywołać zarówno reakcję w postaci ucieczki¹, jak i ataku². Zgodnie z podstawami psychologii behawioralnej za ukierunkowanie reakcji w sytuacji zagrożenia w przeważającej mierze odpowiada proces, w trakcie którego schematy

¹ Henry P. James opisuje reakcje typowe dla tej fazy w wymiarze zachowania: wycofanie, unikanie, ucieczka, opuszczenie sytuacji; w wymiarze emocji: uwrażliwienie, napięcie, lęk (wysoki poziom adrenaliny).

² Tu z kolei dominujące działania to: demonstracja, osiągnięcie, agresja, kontrola nad sytuacją, a odczuwane emocje to: asertywność, niski poziom lęku (wyrzut noradrenaliny oraz testosteronu). Zob. H.P. James, *Neuroendocrine patterns of emotional response*, [w:] *Emotion, theory, research and experience*, ed. R. Plutchik, H. Kellerman, vol. 3, Academic Press, New York 1982; H.P. James, *The archetypes of power and intimacy*, [w:] J.E. Birren, V.L. Bengtson, D.E. Deutchman, *Emergent theories of aging*, Springer, New York 1988.

kategoryzacyjne – ocena bieżącej sytuacji – wpływają na produkcję określonego zestawu substancji chemicznych oddziałujących na podejmowane działania. Reakcja ta w dużej mierze jest wrodzona³ i oparta na swoistego rodzaju neurohormonalnej gramatyce⁴. Odpowiednikiem reakcji ataku na poziomie społecznym jest integracja grupy, obejmująca proces konsolidacji, wzrostu zaufania do przywódców, marginalizację outsiderów, wyraźniejsze wytyczenie granic przynależności, ale także rewitalizację, odnowienie, klaryfikację sfery grupowych mitów i ideologii spajających zbiorowość. Zgodnie z oczekiwaniami rosyjskiego kierownictwa agresja na Ukrainę miała wywołać reakcję ucieczki (czyli lęk, wycofanie oraz skłonność do kapitulacji) w społeczeństwie ukraińskim i społeczeństwach krajów europejskich, natomiast w społeczeństwie rosyjskim spowodować konsolidację wokół lidera i wielkoruskich idei. Założenie, że dwa kierunki reakcji na rozpętanie wojny tak nierównomiernie pojawią się w społeczeństwie rosyjskim (atak) i społeczeństwach europejskich (ucieczka) nie było do końca nieracjonalne. Już bowiem II wojna światowa i poprzedzające ją lata pokazały pasywność i niechęć do działania europejskich liderów wobec agresji na jej peryferyjnych obszarach. Również reakcja na konflikt bałkański pod koniec XX w. była raczej niezborna, opieszła i spóźniona. Najbardziej chyba jednak na wyobraźnię kremlowskich futurologów wpłynęła niemoc i brak zdecydowania krajów Zachodu wobec niedawnych wydarzeń: aneksji Krymu w 2014 r. i wspierania przez Rosję donbaskiego separatyzmu. To swoiste uwiedzenie, wspierane przez mechanizmy myślenia życzeniowego, doprowadziło Rosjan do przekonania nie tylko o celowości podjęcia zbrojnej agresji, lecz także o sukcesie takiego przedsięwzięcia. Rosyjscy decydenci nie wzięli jednak pod uwagę faktu, że „bezbronność” i „bezradność” demokracji w konfrontacji ze scentralizowanymi i autorytarnymi reżimami jest raczej wykorzystywaną w antydemokratycznej propagandzie kliszą niż historycznym faktem. Jeśli chodzi o weryfikację przedstawionych hipotez, to analizując wyniki badań empirycznych, można podjąć próbę odpowiedzi na pytanie, na ile przedłużający się konflikt rosyjsko-ukraiński wpłynął na pojawienie się symptomów ucieczki i wycofania w polskim społeczeństwie.

³ J.P. James, *Neuroendocrine patterns...*

⁴ R. Stefańska-Klar, *Sytuacyjne wyznaczniki zagrożenia a wrodzone i nabyte wzorce reagowania*, „Chowanna” 1998, t. 1, s. 10.

NASTROJE SPOŁECZNE PRZED WYBUCHEM KONFLIKTU

Tuż przed rozpoczęciem się wojny, w styczniu 2022 r., w badaniu sondażowym realizowanym przez United Surveys Polska⁵ ponad dwie trzecie badanych zgodziło się z twierdzeniem, że w przypadku rosyjskiej agresji Polska powinna wesprzeć w jakiś sposób Ukrainę. Na pierwszy rzut oka wynik ten nie odbiega znacząco od obserwowanych dziś poziomów akceptacji skali pomocy dla południowo-wschodniego sąsiada. Jednak zwraca uwagę fakt, że relatywnie niższa niż obserwowana obecnie była akceptacja dla wsparcia wojskowego. Najliczniejsza grupa badanych (42%) jako preferowaną formę pomocy uznawała możliwość przekazania Ukrainie broni i sprzętu wojskowego w wypadku rosyjskiej agresji, a niewiele mniej respondentów (39%) opowiedziało się za udzieleniem pomocy gospodarczej i/lub finansowej. Jedynie co czwarty badany (26%) akceptował możliwość ewentualnego przyjęcia uchodźców wojennych z Ukrainy, a tylko 14% wspierało pomysł wysłania jednostek Wojska Polskiego na front potencjalnych rosyjsko-ukraińskich walk.

Pojawia się zatem pytanie o interpretację uzyskanych blisko rok temu wyników. Czy świadczą one o ostrożności i chęci „trzymania się na dystans” od nadchodzącego konfliktu czy raczej o determinacji w woli wsparcia zagrożonego sąsiada? Biorąc pod uwagę fakt, że większość ekspertów, a także przywódców politycznych, z liderami Rosji i Ukrainy na czele, publicznie dezawuowało doniesienia o zbliżającym się konflikcie, określając je jako informacje fałszywe, mające na celu wprowadzenie atmosfery niepotrzebnego napięcia itd., można być zaskoczonym obecną jeszcze przed wybuchem wojny, a wyrażoną przez blisko połowę badanych wolą wsparcia sprzętem i bronią ukraińskich sił zbrojnych. Fakt ten świadczy o silnie ugruntowanym przekonaniu, iż w interesie Polski jest powstrzymanie rosyjskiej ekspansji, nawet kosztem podnoszenia stawki ryzyka potencjalnych retorsji Kremla. Podobną argumentację i retorykę dało się zaobserwować wśród przedstawicieli praktycznie wszystkich polskich ugrupowań politycznych. Można było dostrzec rzadki w Polsce przypadek wysokiego poziomu jedynomyślności elit politycznych i większości społeczeństwa. Warto zaznaczyć, że preferowane formy i wektory działań pomocowych (poza przyjęciem uchodźców) pokrywają się niemal w 100% z faktycznie realizowaną – nie tylko przez Polskę, ale również

⁵ Dane za: https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-sondaz-dwie-trzecie-polakow-uwaza-ze-powinnismy-pomoc-ukrain,5789189#crp_state=1 (dostęp: 1.12.2022). Badanie zrealizowane na próbie reprezentatywnej społeczeństwa polskiego metodą CATI.

pozostałe kraje europejskie (i pozaeuropejskie) – agendą działań wspierających Ukrainę w późniejszym konflikcie.

Istotnym elementem wpływającym na postawy i opinie związane z przebiegiem konfliktu rosyjsko-ukraińskiego jest postrzeganie wiarygodności informacji w przestrzeni medialnej, zwłaszcza w Internecie. Badania Eurobarometru z 2020 r. pokazały, że ponad połowa obywateli Unii Europejskiej (51%) spotkała się z przypadkami dezinformacji w Internecie. Najwyższy odsetek mających tego typu doświadczenia odnotowano wśród obywateli państw o stosunkowo mniejszej liczbie mieszkańców. W Estonii obecność dezinformacji w Internecie potwierdza 86% badanych, w Czechach – 77%, a na Malcie – 74%. W Polsce, podobnie jak w Holandii, Bułgarii i na Węgrzech, na dezinformację w Internecie natknęło się 49% respondentów⁶.

Poczucie zagrożenia rosyjską polityką i brak zaufania do deklaracji rosyjskiego kierownictwa wydają się być realnie istniejącymi w polskim społeczeństwie postawami, a nie tylko fantomowym wyobrażeniem będącym produktem medialnych oddziaływań. Na potwierdzenie tego można przytoczyć wyniki badań dotyczących stosunku Polek i Polaków do zjawiska medialnej dezinformacji. Badanie zostało przeprowadzone jesienią 2020 r. w kontekście zawirowań informacyjnych na tle szalejącej wówczas pandemii COVID-19⁷. Jego wyniki pozwalają odtworzyć stosowane przez społeczeństwo sposoby korzystania z mediów, a zwłaszcza weryfikowania informacji. Wnioski z tego badania są następujące: po pierwsze, Polki i Polacy zdają sobie sprawę, że znaczna część informacji zamieszczanych w mediach, zwłaszcza na portalach społecznościowych, nie jest obiektywna, a po drugie – ludzie mają sposoby, aby sprawdzać ich prawdziwość i rzetelność. Na pozytywną ocenę wiarygodności informacji największy wpływ zdaniem badanych mają: przedstawienie różnych punktów widzenia (82%), zamieszczenie informacji o źródłach (77%) oraz zaufanie do autora (75%). W mniejszym stopniu pod uwagę brane jest polecenie/przekazanie informacji przez zaufane osoby (68%), zaufanie do medium/tytułu (63%) oraz pojawianie się tej samej informacji u wielu różnych nadawców (61%). Najmniej na opinię o wiarygodności informacji wpływa silna pozycja rynkowa danego medium (49%)⁸. Taka strategia jest formą społecznego oporu przed dezinformacją

⁶ Dane za: Eurobarometr, Standard Eurobarometer 97, *Summer 2022*, <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=84078> (dostęp: 1.12.2022).

⁷ M. Sińczuch, *Stosunek społeczeństwa polskiego do zjawiska dezinformacji w mediach. Sprawozdanie z badań*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2020.

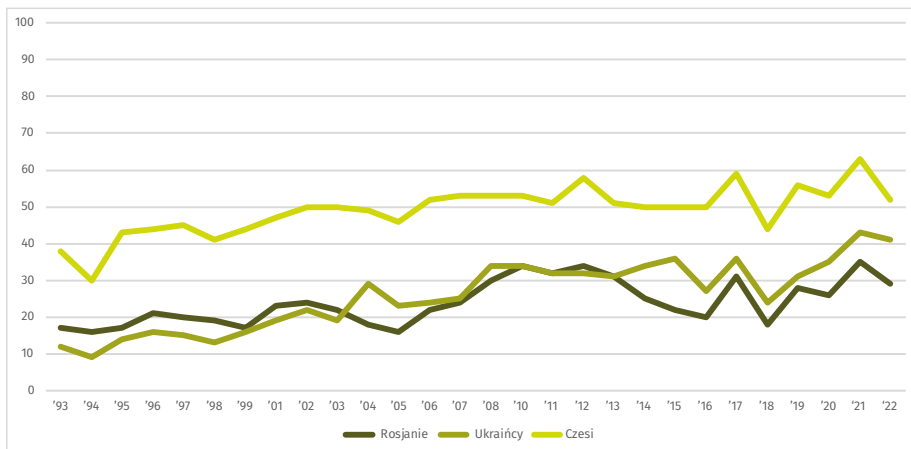
⁸ Tamże, s. 8.

i świadczy o stosunkowo wysokiej samoświadomości informacyjnej, kompetencjach i racjonalnym podejściu do komunikacji w obszarze medialnym. Oznacza to, że przekaz, zwłaszcza propagandowy, obecny w mediach nie wpływa w automatyczny sposób na postawy, opinie i nastroje polskiego społeczeństwa, które w sposób świadomy weryfikuje i selekcjonuje informacje.

Istotnym czynnikiem mogącym mieć potencjalny wpływ na stanowisko Polaków odnośnie do agresji rosyjskiej na Ukrainę jest stosunek do obu narodów zaangażowanych w konflikt. Ostatnie badanie poświęcone temu zagadnieniu zostało zrealizowane przez CBOS⁹ w przededniu wybuchu konfliktu – w styczniu 2022 r. Sympatia do Ukraińców była deklarowana częściej (41%) niż do Rosjan (29%), w kwestii niechęci więcej badanych wskazywało tych drugich (Rosjanie – 38%, Ukraińcy – 25%), natomiast swój stosunek jako obojętny wobec obu nacji określiło po 27% respondentów. Warto w tym momencie przyjrzeć się, w jaki sposób kształtował się stosunek Polaków do obu narodów na przestrzeni lat. Spośród nacji sąsiadujących z Polską Rosjanie i Ukraińcy budzą najmniej pozytywnych emocji. Na przestrzeni ostatniego ćwierćwiecza poziom sympatii w stosunku do obu omawianych grup narodowościowych był o połowę niższy niż wobec Czechów czy Słowaków, a także znacząco niższy niż w przypadku Niemców. Przy analizie wykresu 1, przedstawiającego poziom deklaracji sympatii, zwraca uwagę fakt, że od początku lat 90 XX w. do 2014 r. stosunek Polaków do Rosjan i Ukraińców kształtował się na podobnym poziomie, przy czym do przełomu wieków rodacy Puszkina cieszyli się nieco większą sympatią niż mieszkańcy kraju nad Dnieprem. Trend ten uległ zmianie w 2014 r. Po pomarańczowej rewolucji w Kijowie, aneksji Krymu i secesji części Donbasu Polki i Polacy w swoich deklaracjach sympatii zaczęli częściej wskazywać Ukraińców niż Rosjan, jednocześnie w latach 2015–2020 średnia ocena obydwu nacji systematycznie wzrastała. Istotna zmiana w postawach zaszła na przełomie lat 2021–2022. Zaobserwowano wówczas spadek pozytywnego nastawienia do Rosjan przy jednoczesnym wzroście deklaracji sympatii do Ukraińców.

⁹ CBOS, *Komunikat z badań: Stosunek do innych narodów*, https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty/open_file.php?url=2022/K_021_22.PDF&tytul=Stosunek+do+innych+narod;243;w (dostęp: 1.12.2022).

Wykres 1. Deklaracje sympatii w stosunku do przedstawicieli wybranych narodów w latach 1993–2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CBOS, *Komunikat z badań: Stosunek do innych narodów*, https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty/open_file.php?url=2022/K_021_22.PDF&tytul=Stosunek+do+innych+narod;243; w (dostęp: 1.12.2022).

Na podstawie zaprezentowanych powyżej wyników można zaproponować następujące generalizacje. Po pierwsze, obydwa narody w większości pomiarów z ostatnich 20 lat były postrzegane w dosyć zbliżony sposób – prawdopodobnie wiąże się to z ich przypisaniem do jednej grupy kulturowej, definiowanej przez konglomerat takich cech, jak: religia (prawosławie, obrządek wschodni), alfabet (cyrylica), kontekst historyczny (konflikty z przeszłości, odpowiedzialność za zbrodnie wojenne, przestrzeń postsowiecka), kontekst ekonomiczno-społeczny (korupcja, niski poziom rozwoju gospodarczego, zorganizowana przestępczość). Po drugie, poziom sympatii do Ukraińców wzrósł, gdy w ich kraju zaczęły przeważać tendencje emancypacyjne i wraz z wyraźnym manifestowaniem przez nich woli przyjęcia europejskiego modelu gospodarczego, politycznego i kulturowego (co oczywiście spotyka się z różnymi formami rosyjskich kontrakcji). Otwarta pozostaje kwestia, czy na stosunek do Ukraińców ma wpływ obecność emigrantów ekonomicznych, którzy masowo zaczęli napływać do Polski w ostatniej dekadzie. Wyniki badań realizowanych przed wybuchem wojny rosyjsko-ukraińskiej najczęściej ukazują dominację relatywnie pozytywnych lub co najwyżej ambiwalentnych ocen integracji i relacji społecznych między polskim społeczeństwem a imigrantami zarobkowymi z Ukrainy¹⁰.

¹⁰ Szerzej na ten temat w: N. Koval, L. Vaičiūnas, I. Reichardt, *Polacy i Ukraińcy w codziennych kontaktach. Raport z badań*, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka Jeziorańskiego, Wrocław 2021.

Po rosyjskiej agresji, zwłaszcza w obliczu masowego napływu uchodźców, stosunek do nich nabrał bardziej krytycznego charakteru¹¹.

BADANIA CYKLICZNE I MIĘDZYNARODOWE

Przegląd wyników badań o charakterze cyklicznym i międzynarodowym warto rozpocząć od sondażu United Surveys¹² przeprowadzonego w przededniu agresji rosyjskiej na Ukrainę. Powtarzano go później kilkakrotnie, jednak treść pytań uległa modyfikacji, co nieco utrudnia bezpośrednie porównania zmian trendów. Najnowsze wyniki pochodzą z badania przeprowadzonego w drugiej połowie listopada 2022 r. Według nich 80% respondentów opowiada się za przekazywaniem Ukrainie pomocy humanitarnej, 68% – za przyjmowaniem w Polsce uchodźców wojennych, 58% popiera dostawy lżejszego uzbrojenia (np. broni strzeleckiej, granatników, zestawów MANPADS) i amunicji, 33% badanych jest za przekazywaniem ciężkiego sprzętu (czołgów, artylerii), 27% optuje za pomocą finansową, a 17% chciałoby pozwolić polskim ochotnikom na wzięcie udziału w toczonych walkach. Porównując wyniki wszystkich badań United Surveys, możemy zauważyć dwie tendencje. Po pierwsze – istotny wzrost poparcia dla działań wspierających Ukrainę po dokonaniu przez Rosję zbrojnej agresji na ten kraj oraz, po drugie, stopniowy spadek tego poparcia w miarę przedłużania się konfliktu. Najbardziej widoczne jest zmniejszenie poziomu akceptacji dla ewentualnego bezpośredniego udziału Wojska Polskiego lub polskich obywateli w działaniach zbrojnych na terenie Ukrainy. Podobna sytuacja dotyczy poparcia dla pomocy finansowej, natomiast odsetek głosów popierających pomoc humanitarną i przyjmowanie uchodźców zmniejszył się jedynie nieznacznie. Nasuwa się refleksja, że w miarę trwania konfliktu widać tendencję do nieznacznego, choć dostrzegalnego spadku poparcia dla form pomocy potencjalnie narażających kraj wspierający na ryzyko wciągnięcia w wojnę lub wymagających znacznego zaangażowania finansowego¹³ (wykres 2).

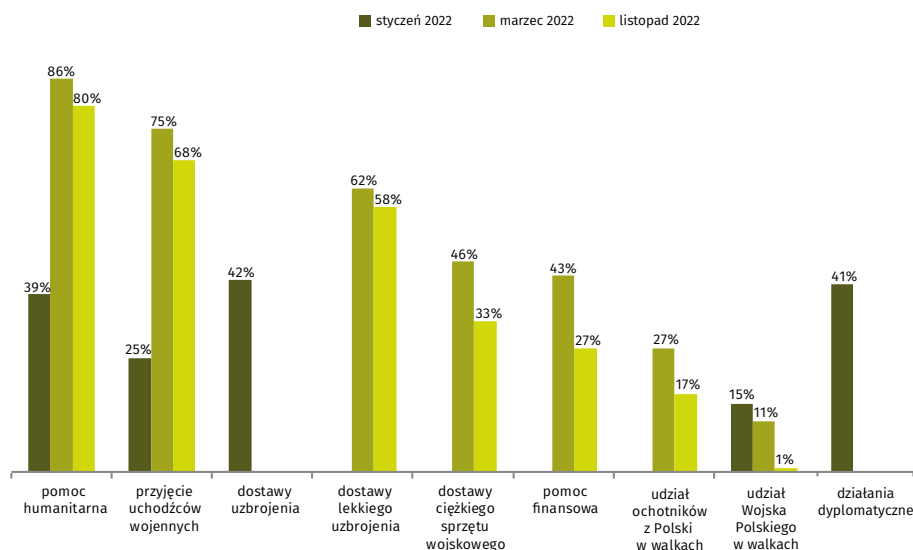
¹¹ S. Sierakowski, P. Sadura, *Polacy za Ukrainą, ale przeciw Ukraincom. Raport z badań socjologicznych*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2022, s. 4–10.

¹² Badania United Surveys Polska, za: https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-sondaz-dwie-trzecie-polakow-uwaza-ze-powinnismy-pomoc-ukrain,nld,5789189#crp_state=1 (dostęp: 15.11.2022).

¹³ Wyniki badań United Surveys Polska, za: <https://polskieradio24.pl/5/1222/artukul/3074014,wybuch-w-przewodowie-wplynie-na-relacje-z-ukraina-nowy-sondaz> (dostęp: 15.11.2022).

Podobne do powyższych wnioski możemy wyciągnąć z badań CBOS¹⁴. Powtarzane co miesiąc sondaże dostarczają informacji nie tylko o postawach i opiniach, ale także o podejmowanych działaniach. Wynika z nich, że połowa badanych ma w swoim najbliższym otoczeniu osoby nieodpłatnie wspierające uchodźców z Ukrainy lub osobiście angażuje się w tego typu działania. Odsetek ten jest nieco niższy niż na początku konfliktu (63%), lecz od maja 2022 r. utrzymuje się na stabilnym poziomie (55%). Widać zatem, że spadek akceptacji dla przyjmowania uchodźców wojennych z Ukrainy nie przekłada się na znacząco niższe faktyczne zaangażowanie w świadczoną na ich rzecz pomoc.

Wykres 2. Stosunek do wojny na Ukrainie. Odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób Polska powinna wspierać Ukrainę?” – porównanie wyników sondaży Social Surveys*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania United Surveys Polska, za: https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-sondaz-dwie-trzecie-polakow-uwaza-ze-powinnismy-pomoc-ukrain,nld,5789189#crp_state=1 (dostęp: 15.11.2022); badania United Surveys Polska, za: <https://polskieradio24.pl/5/1222/artykul/3074014,wybuch-w-przewodowie-wplynie-na-relacje-z-ukraina-nowy-sondaz> (dostęp: 15.11.2022).

*Treść możliwych do wyboru form wsparcia różniła się w badaniu ze stycznia 2022 r. Odpowiedzi z kategorii: „dostawy żywności, paliw leków, pomoc finansowa” (styczeń 2022 r.) porównano z kategorią „pomoc humanitarna” (marzec, listopad 2022 r.).

Cykliczne badania postaw wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę, uwzględniające zwłaszcza preferowane kierunki działań politycznych i militarnych,

¹⁴ CBOS, *Komunikat z badań: Polacy o wojnie na Ukrainie i zagrożeniu bronią jądrową*, nr BS/136/2022, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_136_22.PDF (dostęp: 1.12.2022).

były realizowane m.in. przez fundację Bertelsmanna w ramach projektu *Eupinions.eu*¹⁵. Badanie było realizowane na reprezentatywnej próbie mieszkańców 27 państw Unii Europejskiej oraz dodatkowo na próbach reprezentatywnych dla obywateli siedmiu największych krajów¹⁶ członkowskich wspólnoty. Ankiety metodą CATI¹⁷ przeprowadzono w marcu, czerwcu oraz we wrześniu 2022 r. Autorzy w podsumowaniu wyników badania zauważają, że nastroje badanych mieszkańców UE nie zmieniły się w sposób radykalny w przeciągu trwania konfliktu zbrojnego i nadal większość z nich opowiada się za udzieleniem i kontynuacją różnych form wsparcia dla walczącej o niepodległość Ukrainy i jej obywateli. Utrzymuje się również poparcie większości respondentów dla zwiększenia aktywnej roli Unii Europejskiej na arenie międzynarodowej oraz intensyfikacji unijnej polityki obronnej. Za najbardziej skuteczne ścieżki wzmacniania siły UE jej obywatele uznają umacnianie potencjału ekonomicznego, propagowanie europejskich wartości, budowę sojuszy z partnerami zewnętrznymi, a dopiero w ostatniej kolejności – wzmacnianie siły militarnej. W trakcie trwania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego waga przypisywana poszczególnym obszarom aktywności UE nie zmieniła się znacząco.

Choć ogólnie prawdziwy, obraz relatywnej stabilności postaw Europejczyków nieco różni się, gdy rozpatrywane są kwestie szczegółowe. W okresie od marca do września 2022 r. dla całej UE odsetek badanych, którzy uważają, że ich rodzinny kraj powinien wspierać militarnie Ukrainę, zmniejszył się nieznacznie z 56% do 50%. Wśród siódemki badanych szczegółowo społeczeństw największe spadki poparcia dla dostarczania broni Ukrainie odnotowano we Francji (o 13 punktów procentowych¹⁸) i w Belgii (o 12 pp.). W Niemczech, Hiszpanii i Holandii spadek wyniósł 9–10 pp., a najniższy był we Włoszech (3 pp.), gdzie we wrześniu 2022 r. za dostarczaniem broni opowiadała się tylko ponad jedna trzecia badanych (36%). Na tym tle wyróżniają się opinie Polek i Polaków – za wspomaganie militarnym Ukrainy optowało ponad trzy czwarte badanych, a odsetek ten od marca do września br. zwiększył się o 1 pp. (wykres 3).

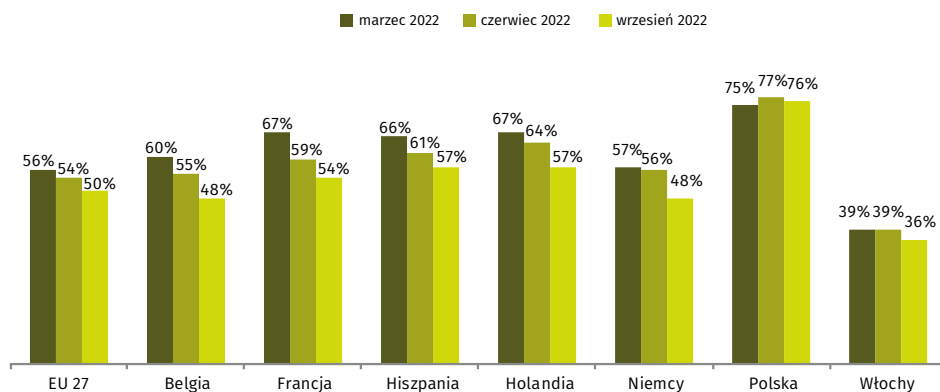
¹⁵ Eupinions.eu (Bertelsmann Schiftung), *End of summer, end of solidarity*, <https://eupinions.eu/de/text/end-of-summer-update-on-ukraine> (dostęp: 1.12.2022).

¹⁶ Belgia, Hiszpania, Holandia, Francja, Niemcy, Polska i Włochy – określenie „największe kraje” dotyczy zarówno liczby ich ludności, jak i wielkości PKB, jest pewnym uproszczeniem – biorąc pod uwagę tylko kryterium ludnościowe, jednym z siedmiu największych krajów UE jest Rumunia (a nie Belgia), jednak autorzy nie realizowali badania na osobnej próbie w tym kraju (przyp. aut.).

¹⁷ Computer Assisted Telephone Interview – badanie ankietowe za pośrednictwem połączenia telefonicznego.

¹⁸ Dalej: pp.

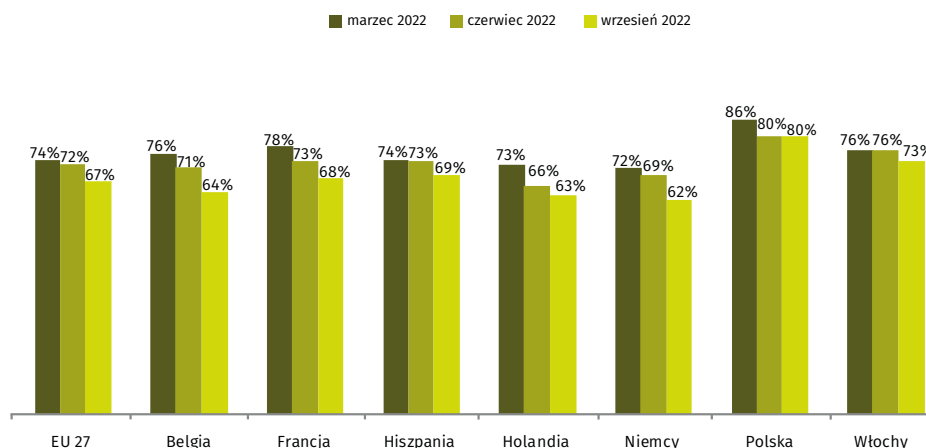
Wykres 3. Odpowiedzi na pytanie: „Czy Pana/Pani kraj powinien wspierać Ukrainę dostawami broni?”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Eupinions.eu (Bertelsmann Schiftung), *End of summer, end of solidarity*, <https://eupinions.eu/de/text/end-of-summer-update-on-ukraine> (dostęp: 1.12.2022).

Kolejne dwie kwestie związane z działaniami na rzecz Ukrainy obejmują obszary, które w bezpośredni sposób wiążą się z potencjalnie negatywnymi skutkami, jakie mogą dotyczyć obywateli UE. Pierwszy z nich to dążenie państw Unii do uniezależnienia się od dostaw surowców energetycznych – głównie z Rosji. Tego typu kierunek działań – nawet jeśli ich konsekwencją miałby być wzrost kosztów utrzymania – popierało we wrześniu br. aż 67% badanych Europejczyków. Podobnie jak w przypadku kwestii zaopatrywania Ukrainy w broń dostrzec można niewielki spadek poparcia. Dla całej UE wyniósł on – w porównaniu z marcem br. – 7 pp. Wśród obywateli siedmiu największych krajów Unii idea niezależności i dywersyfikacji źródeł energii, nawet kosztem wzrostu jej cen, najwięcej poparcia straciła w Belgii (12%) oraz Francji, Holandii i Niemczech (spadek poparcia o 10 pp.). W przypadku Polski odsetek badanych wspierających dążenie do niezależności energetycznej był najwyższy i we wrześniu 2020 r. wyniósł 80%, a w porównaniu do marca br. spadł jedynie o 6% (wykres 4).

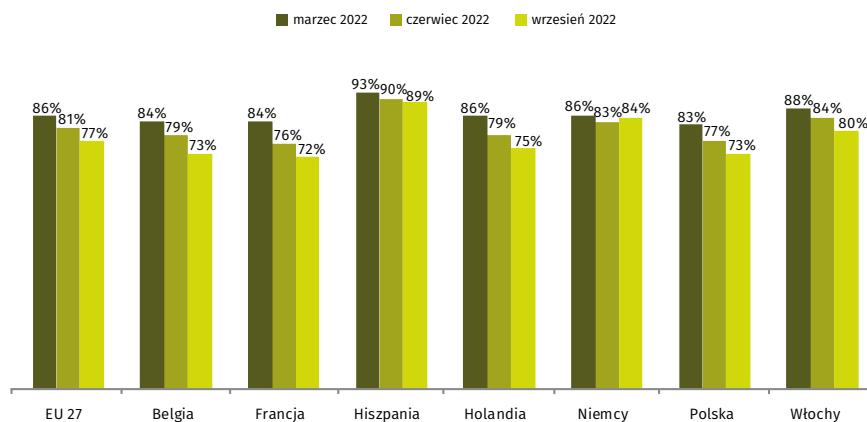
Wykres 4. Odpowiedzi na pytanie: „Czy Unia Europejska powinna dążyć do zwiększenia energetycznej niezależności, nawet jeśli wiązałoby się to ze wzrostem kosztów?”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Eupinions.eu (Bertelsmann Schiftung), *End of summer...*

Druga kwestia jest związana z gotowością do przyjęcia w swoim kraju uchodźców z ogarniętej wojną Ukrainy. W skali całej UE zaobserwować można najwyższy poziom solidarności. We wrześniu 2022 r. za przyjmowaniem uchodźców z Ukrainy optowało ponad trzy czwarte Europejczyków. Spośród największych siedmiu krajów UE odsetek ten był najwyższy w Hiszpanii (89%) i we Włoszech (80%), a najniższy we Francji (72%). Jednocześnie zaobserwować można tendencję do spadku akceptacji dla przyjmowania uchodźców wojennych z Ukrainy. W okresie realizacji badań liczebność zwolenników tej formy wsparcia dla Ukraińców zmniejszyła się średnio o około 10 pp. W marcu 2022 r. za przyjmowaniem w Polsce uchodźców z Ukrainy opowiadało się 83%, a we wrześniu – 73% badanych Polek i Polaków (wykres 5).

Wykres 5. Odpowiedzi na pytanie: „Czy Pana/Pani kraj powinien przyjmować uchodźców (wojennych) z Ukrainy?”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Eupinions.eu (Bertelsmann Stiftung), *End of summer...*

Bardzo ważnym elementem tworzącym kontekst dla opisu kierunku zmiany postaw społeczeństw krajów UE jest zaufanie do instytucji unijnych w trakcie trwania rosyjskiej napaści na Ukrainę. Zgodnie z hipotezą ucieczki – oczekiwaną reakcją społeczną na agresywną politykę Rosji byłyby lęk, przejawiający się w utracie zaufania do europejskich liderów i instytucji politycznych w otwarty sposób wspierających politycznie, gospodarczo i wojskowo napadnięty kraj. Wyniki badań Eurostat¹⁹ przeprowadzone w styczniu i lipcu 2022 r. pokazują, że we wszystkich krajach wspólnoty odsetek badanych deklarujących zaufanie do Unii Europejskiej nieznacznie wzrósł (o 2 pp.) i wynosi obecnie 49%. Co ważne, duży wzrost zaufania do UE odnotowano wśród większości krajów członkowskich sąsiadujących z Rosją lub Ukrainą – wyniósł on w Polsce 11 pp. (do 64%), na Litwie – 10 pp. (do 69%), w Szwecji – 9 pp. (do 61%), w Finlandii – 8 pp. (do 60%), na Łotwie – 6 pp. (do 56%) oraz w Rumunii – 5 pp. (do 54%). Spośród krajów członkowskich UE sąsiadujących z Rosją lub Ukrainą spadek zaufania do tej organizacji odnotowano jedynie w Estonii – 15 pp. (do 48%) i na Węgrzech – 2 pp. (do 56%). Choć wzrost zaufania w całej populacji UE nie jest spektakularny, to jednak trudno mówić o jego utracie, a zwłaszcza załamaniu. Oznacza to, że społeczeństwa europejskie wobec konfliktu zbrojnego na Ukrainie integrują się wokół wspólnotowych

¹⁹ Eurobarometr, Standard Eurobarometer 97, *Summer 2022*, <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=84078> (dostęp: 1.12.2022).

instytucji i wartości. Teza ta znajduje również poparcie w wynikach przytoczonych w artykule sondaży fundacji Bertelsmanna, z których wynika, że poparcie dla wspólnej i solidarnej polityki obronnej UE od początku konfliktu na Ukrainie utrzymuje się na stabilnym poziomie około 90%.

PODSUMOWANIE

Przedstawione wyniki badań nie pozwalają na jednoznaczne rozstrzygnięcie przedstawionych na wstępie konkurencyjnych hipotez. Niemniej jednak, dokonując podsumowania, można wskazać więcej argumentów przemawiających za mobilizacją i integracją społeczeństw krajów członkowskich Unii Europejskiej w obliczu rosyjskiej agresji na Ukrainę. Po pierwsze, choć da się zauważyć spadek poparcia dla działań pomocowych na rzecz Ukrainy, to jest on nieznaczny i nie obejmuje wszystkich ich form. Po drugie, międzynarodowe badania porównawcze pokazują, że społeczeństwa krajów UE, mimo deklarowanych problemów i obaw związanych z rosnącymi – także w konsekwencji wojny – kosztami utrzymania, nie porzucają idei obrony europejskich wartości także poza granicami Unii. Jednocześnie w tak trudnej sytuacji politycznej i ekonomicznej w ramach prowadzonych badań odnotowywany jest wzrost zaufania do Unii Europejskiej, zwłaszcza w krajach członkowskich sąsiadujących z Rosją lub Ukrainą. Świadczy to o tym, że w obecnej chwili wojna tuż przy granicy UE bardziej przyczynia się do umocnienia wspólnoty niż jej podziałów czy dezintegracji. Jest to o tyle ważne, że różnice w podejściu do skali i akceptowalnych form pomocy dla walczącej Ukrainy były w początkowym okresie wojny skrajnie różne i często przedstawiano je jako oznaki rozpadu i niemocy UE. Tymczasem wzrost zaufania społecznego w stosunku do Unii Europejskiej jest sygnałem, że po początkowym szoku przezwyciężono kluczowe rozbieżności i nadszedł czas skoordynowanego działania. Postawy Polek i Polaków również ulegają zmianom. Początkowy radykalizm i zdecydowanie nieco słabną, a w postrzeganej rzeczywistości coraz większego znaczenia nabierają kwestie radzenia sobie z rosnącymi kosztami życia²⁰. Jednocześnie widać zmniejszenie poziomu odczuwanych obaw związanych z możliwością rozprzestrzenienia się konfliktu na inne kraje oraz użycia przez Rosję broni jądrowej – czy to na Ukrainie, czy na terytorium Polski²¹.

²⁰ CBOS, *Komunikat z badań: Polacy o wojnie na Ukrainie i zagrożeniu bronią jądrową*, nr BS/136/2022, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_136_22.PDF (dostęp: 1.12.2022).

²¹ Tamże.

Jednak mimo tego trendu poziom akceptacji dla wspierania Ukrainy, tak militarnie, jak i humanitarnie, jest na tle innych społeczeństw relatywnie wysoki, a obywatelki i obywatele Polski konsekwentnie postrzegają rosyjski najazd na sąsiada jako wydarzenie w znacznym stopniu zagrażające Polsce. Można zatem postawić diagnozę, że nieznaczne spadki społecznego wsparcia dla walczącej Ukrainy świadczą bardziej o wynikającym z natury procesów atrybucji swoistym „oswojeniu” sytuacji, mówiąc dosadnie – spowszednieniu wojny, niż o radykalnej zmianie nastrojów i związanym z nią społecznym wsparciem idei „pokoju za wszelką cenę”. Przewidywania osób badanych przez CBOS²² odnośnie do zakończenia konfliktu są umiarkowanie optymistyczne, a niewątpliwie cechuje je realizm. Ponad jedna trzecia badanych zakłada częściowe lub całkowite wycofanie się wojsk Rosji z ukraińskiego terytorium, a ponad jedna czwarta respondentów przewiduje, że Ukraina będzie musiała zaakceptować utratę części swojego terytorium.

SUMMARY

The article presents the results of selected research on the attitudes of Polish society towards Russian aggression in Ukraine, including the sense of threat associated with the conflict and support for the scale and various forms of international help addressed towards Ukraine. The empirical data is used to present changes in public opinions during the time of the conflict. The general research question concerns the scale and direction of changes in the attitudes of Polish society during the war in Ukraine. Two hypotheses were tested. The first one assumes that the prolonged conflict and its consequences will result in a significant reduction in the level of support for aid provided to Ukraine. The competitive hypothesis assumes that as the Russian aggression continues, attitudes of solidarity and assistance to Ukraine will remain unchanged or will strengthen and consolidate as the war continues. The results of the research show that the pro-democratic and emancipatory activities of the Ukrainian society are accompanied by an increase in sympathy for Ukrainians in Poland. Support for various aid activities for Ukraine in Polish society is particularly high compared to other European countries, Poles are particularly distinguished by their acceptance of military aid (supplies of equipment and armaments). At the same time, after

²² Tamże.

eight months of the conflict, a slight decrease in declarations of support for Ukraine can be observed. In particular, the acceptance for the reception and residence of war refugees is decreasing, although the majority of Poles are still in favor of this form of assistance. Although the Polish society is not unanimous, the data allow to defend the claim that the Russian aggression in Ukraine had a greater mobilization effect and contributed to integration in the face of the threat than caused the opposite effect.

KEYWORDS

social opinions and attitudes, Polish society, war in Ukraine

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA I MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

- Brunarska Z., *Ukraińscy migranci zarobkowi w Polsce – dlaczego tak trudno ich policzyć?*, „Studia BAS” 2014, nr 4 (40).
- James H.P., *Neuroendocrine patterns of emotional response*, [w:] *Emotion, theory, research and experience*, ed. R. Plutchik, H. Kellerman, vol. 3, Academic Press, New York 1982.
- James H.P., *The archetypes of power and intimacy*, [w:] J.E. Birren, V.L. Bengtson, D.E. Deutchman, *Emergent theories of aging*, Springer, New York 1988.
- James H.P., *The relations of social to biological processes in disease*, „Social Science and Medicine” 1982, vol. 16, no. 369.
- Jawor A., *Kulturalni Europejczycy – jak postrzegają Polaków imigranci z Ukrainy*, [w:] *Ekonomiczne, kulturowe i społeczne aspekty migracji*, red. J. Jędrzejewska, P. Szymczyk, Warszawa 2022.
- Koval N., Vaičiūnas L., Reichardt I., *Polacy i Ukraińcy w codziennych kontaktach. Raport z badań*, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka Jeziorańskiego, Wrocław 2021.
- Sierakowski S., Sadura P., *Polacy za Ukrainą, ale przeciw Ukraińcom. Raport z badań socjologicznych*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2022.
- Sińczuch M., *Stosunek społeczeństwa polskiego do zjawiska dezinformacji w mediach. Sprawozdanie z badań*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2020.
- Stefańska-Klar R., *Sytuacyjne wyznaczniki zagrożenia a wrodzone i nabyte wzorce reagowania*, „Chowanna” 1998, t. 1.

BADANIA SONDAŻOWE

Badanie United Surveys Polska, za: https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-sondaz-dwie-trzecie-polakow-uwaza-ze-powinnismy-pomoc-ukrain,-nld,5789189#crp_state=1 (dostęp: 15.11.2022).

Badania United Surveys Polska, za: <https://polskieradio24.pl/5/1222/artukul/3074014,wybuch-w-przewodowie-wplynie-na-relacje-z-ukraina-nowy-sondaz> (dostęp: 15.11.2022).

CBOS, *Komunikat z badań: Polacy o wojnie na Ukrainie i zagrożeniu bronią jądrową*, nr BS/136/2022, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_136_22.PDF (dostęp: 1.12.2022).

CBOS, *Komunikat z badań: Stosunek do innych narodów*, nr BS/21/2022. https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty/open_file.php?url=2022/K_021_22.PDF&tytul=Stosunek+do+innych+narod;243;w (dostęp: 1.12.2022).

Eupinions.eu (Bertelsmann Schiftung), *End of summer, end of solidarity*, <https://eupinions.eu/de/text/end-of-summer-update-on-ukraine> (dostęp: 1.12.2022).

Eurobarometr, *Standard Eurobarometer 97, Summer 2022*, <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=84078> (dostęp: 1.12.2022).